

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Beelden-Dienst Ende Vasten Met Haere Ceremonien Soo
Sy Ghebryckt Worden Vande H. Roomsche Kercke
Bevestight Met De H. Schriftvre Ende De HH. Ovt-Vaders
vande eerste 400. jaeren**

Hazart, Cornelius

T'Antwerpen, 1664

Het III. Capittel. Wordt bewesen datmen de Beelden in't besonder mach
eeren.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71387](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71387)

van de Beelden ende Beelden-dienst. 85
't is ghenoech (ghelijck het oock in andere ghe-
wichtrighe stucken is aen onse Partye) datmen dier-
ghelycke Schrif-
tuere-plaetsen kan voort-brengen/
upt de welcke men dese leeringe/dooz wettelycke
consequentsien kan trecken.

Ten lesten. Moet de ghemeynte van Partye we-
ren / datter gheen onderschept en is / vooz soo
veel als het eeren raecht / tusschen een beelt, of fi-
guere, of ghelijckenisse, of af setsel, of uytwendigh ver-
toonfel. Dit / segghe ick / is al een dinghen vooz
soo veel als het eeren aengaet; want de Schrif-
tuere als sy Exodi 20. Verbiedt al wat ghesneden
is / daer by steltse oock / ghelijckenisse. Ergo 't is
dat ick bewijse upt Schrif-
tuere datmen de beelden
mach eeren / 't sy de Figueren, 't sy de ghelyckenis-
sen, 't sy de uyt-wendighe vertoonfelen, het komt al op
een upt. Laet ons dan beghinnen / ende komen
tot de bewyssen upt Schrif-
tuere.

HET III. CAP.

Wordt bewesen datmen de Beelden
in't besonder mach eeren.

§. I.

Bewijs uyt Schrif-
tuere aengaende het
eeren des Cruys.

Numerorum Cap. 21. vers. 8.

DE Heere seyde tot Moyse: Maecte u een vyerige slan-
ghe, ende steltse op eenen staeck: Ende het sal ghe-
schieden, dat al die ghebeten is, als hyse aensiet, soo sal
hy leven.

V. 9. Ende Moyse maecte een koperen slanghe, ende
stelde se op eenen staeck, ende het gheschiede, als een slan-
ghe

ghe yemandt beet, soo sagh hy de koperen slanghe aen, ende hy bleef levendigh.

Vraeghe **Wat was dit vierigh / oft koperen Serpent anders / als een beeldt, ofte figure, ofte ghelijckenisse vanden ghekruyften Christus?** Dit is soo klaer datter niemant aen en magh twyffelen / want

Ten eersten, **De Heere Christus selve heeft ons dit met klaere / ende dupdelijcke woorden gheleerd** *Ioan. Cap. 3. V. 14* Ghelijck Moyses de slanghe in de woestijne verhooght heeft alsoo moet den Sone des menschen verhooght worden, te weten / aen het Cruyce, ghelijck den Dordrechtschen Bijbel dat verclaert *Num. 27.* Hoe kunnen dese woorden / Ghelijck het Serpent. Alsoo den Sone des menschen / anders verstaen worden / als dat het Serpent eene ghelijckenisse van Christus was / ende sijne verhooghinghe, eene ghelijckenisse / ofte af-beeldinghe van de cruyssinghe *Christi*, ende den staeck, daer op het verheben was / eene ghelijckenisse van het Kruys *Christi*: ende ten lesten / het verheven serpent op eenen staeck, eene ghelijckenisse van Christus ghehanghen aen't kruys.

Dit is oock het gheboelen vanden ouden Tertulianus, ober beerthien hondert en sestig jaeren / *Lib. 3. contra Marc.* ende vande H. Justinus Martelaer ober vijftien hondert jaeren. *Dialog. contra Tryphon.* van den H. Augustinus *Serm. 101. de temp.* van den H. Chrysostomus, *de adorat. Crucis.* Theodoretus, & Theophylactus, &c.

Jaer Joannes Calviin selve / schrybende op het boorsepde Capittel Numer. 21. noemt dit Serpent / een af-settel, ofte ghelijckenisse van Christus.

Maer hebben dan upt de leeringhe vande out-baeders / jaer upt de bekentenisse van Partye selve / jaer upt de gherupghenisse van Christus selve / dat het koperen serpent / niet alleen een beeldt, of af-settel, of figure, of af-beeldinghe, of ghelijckenisse *Christi* was / maer naemelijck oock een beeldt vanden ghekruyften Christus, of van het kruys *Christi*.

Du is dan de vraeghe / of de Joden dit beeldt Christi,

Christi, hebben ghe-eert? Ick segghe dat sae.

Mijn eerste bewijs / trecke ick upt dese woorden vande Schrifstuere : Het sal gheschieden dat al die ghebeten is, als hy dit serpent aensiet, soo sal hy leven. **W**ederom : Het gheschiede, als een slanghe yemandt beedt, soo sagh hy de koperen slanghe aen, ende hy bleef levendigh. **W**aer toe diende dit aensien van het serpent? was het niet om de ghesonthepdt te verkrigghen? sonder twijffel / want de boozsepe woorden gheben dit klaer upt / wel aen dan; soo stemme ick toe't ghene den H. Hieronymus seyt : dat de Joden dit beeldt aensaeghen, met eene inwendighe eerbiedinghe. **I**ck rhoone dit in een exempel / dat wy daeghelijck sien booz de ooghe. **D**aer is eenen bedelaer die eene aelmoesse verwacht van eenen rijcken / hy slaet sijne ooghen ootmoedelijck op den rijcken; wat is dit aensien anders als eene eerbiedinghe met de welke hy de aelmoesse bzaeght? **D**e Joden, die ghebeten waeren van de serpentes/waeren in doodts noodt/haer was geboden/het serpent aen te sien om te bekomen haere ghesonthepdt; hoe kost dit aensien anders gheschieden in sulck eenen noot/als met eene ootmoedighepdt/de welke den noodt/ende perijckel des doodts ghemeynelijck medebzenght / maer ootmoedighepdt ende onderwerpinghe is eene soorte van eerbiedinghe/**E**rgo het aensien der Joden van het serpent is gheschiet met eenighe eerbiedinghe.

Cum reverentia.

Doeght hier nu by / dat sy / eyghentlijck de ghesonthepdt niet en hadden te verwachten van het serpent / maer door het aensien van het serpent / hadden sy die te verwachten van Godt / want soo seght den **W**ijseman *Sap. Cap. 18. v. 7.* Die hem tot dat selve (serpent)keerde, en wiert niet behouden door het ghene hy aengheschouwt hadde, maer door u, den behouder van al. **T**welck haer **M**oyse (om alle Af-goderijen te schoutwen) sonder twijffel hadde gheleert: **D**it bevesticht oock den H. Ephrem over dertien hondert saeren / *de penitentiâ circa medium:*

Propterea in ligno serpentem suspendit, ut qui in eum aciem oculorum intenderent, sanarentur, non per serpentem, sed propter poenitentiam, ceinebant quippe ipsū & peccatum in memoria reducebant.

Daerom, seyt hy/ heeft Moyses het serpent ghehanghen op eenen staeck, op dat die, de welcke haere ooghen slaende, souden ghe nesen worden, niet door het serpent, maer door de boet-veerdigheydt, want sy saeghen op het serpent, ende sy wierden haere sonden indachtigh.

Wat sal Partye hter op segghen? sal sy my dit segghen van den Wyseman, ende van Ephrem, toestemmen/ of niet? hebben de Joden haere ghesonthepdt ghekregghen van Godt selve / ofte van het serpent?

Ich weet wel dat sy my niet en sal bekennen dat de Joden haere ghesonthepdt hebben ghekregghen van het serpent / want sy en wilt in gheene schepselen ghelijck als zyn waeter / olje / sout / &c. eenighe kracht bekennen tot eenighe boven-natuerlycke uytwerckinghen; Ergo soo resteerter alleen / dat my Partye bekenne / dat de Joden haere ghesonthepdt verkregghen van Godt: dooz wat middel? te weten dooz het aensien van het serpent, want soo seyt Schryftuere: Al die ghebeten is, als hyse aensiet, soo sal hy leven. Ergo dooz het aensien van het serpen, naemen sy haere toeblycht tot Godt / om ghenesen te worden; Maer sy en kosten haere toeblycht niet nemen tot Godt / ofte sonder hem te bekennen als haeren behouder, ghelijck den Wyseman seyt, ofte sonder haere schult te bekennen met een berouw, ende leedt wesen / soo Ephram seyt / gheen van beyde en kost gheschieden sonder eere toe te draeghen aen Godt; Ergo / dooz het aensien van het serpent, eerden sy Godt: Soo doen wy oock ten opsichte van onse beelden (ghelijck als boven behoont is) ergo in dit stuck zyn wy ghelijck-formigh aen de Schryftuere.

Mijn tweede bewijs trecke ick uyt het 4 Boeck der Coninghen Cap. 1 .v. 4. Alwaer gheseyt wordt / dat dit boozsepde koperen serpent is betwaert gheweest / tot de tijden toe vanden Coningh Ezechias, dat is / sebz hondert en seben en-twintigh jaeren / want het is van Moyses opgherecht gheweest in't jaer des werelds 1583. ende Ezechias regeerde in't Jaer 3309. Dat

Dat my nu Partye eens segghe/ hoe/ende waer/
dit koperen serpent is bewaert gheweest? Joannes
Calvyn sal my antwoorden *Numeror. 21.* 'Tis seyt hy/
op-ghesloten gheweest als eenen kostelijcken schat, ende
sorghvuldelyck bewaert gheweest, soo langhen tydt, in
het tabernakel des Heeren, te weten/tot eene eeuwige
ghedachtenisse van de wonderheden / die daer ou-
trent waeren in boozleden tijden gheschiedt. **S**eer
wel. **V**raeghe nu oft het gheen eere en was booz
het serpent / ghestelt te worden in't heyligh / op de
plaetse daer Godt selve ghedient wiert in het taber-
nakel des Heeren? ghehouden te worden booz eenen
kostelijcken schat? booz-ghestelt te worden aen't
volck / tot eene eeuwige ghedachtenisse van de
wonderheden Godts? (want dat het aen't volck is
booz-ghesteldt gheweest / blijkt klaer up't het
boozghewelde 18. *Cap.* alwaer gheseyt wort / dat sy
ten lesten dit serpent hebben beghinnen te wie-
roocken/sacrificien te doen/*Ec.*) **E**rgo / volgheng
Schryftruer / soo en is het niet ongherijmt / inden
wy aen de beelden van't krus (waer van dit
serpent eene af-beeldinghe was) dese eere toedrae-
ghen / dat wyse stellen in't Heyligh, dat wyse ach-
ten als kostelijcke schatten / ende dat wyse houden
tot ghedachtenisse van de wonderheden die Godt /
booz sijnen sone/daer mede ghewrocht heeft / ende
dat wyse booz stellen aen de ghemeente.

Du dat Ezechias den Coninck / dit serpent heeft
doen mozselen / en doet niet ter saecke / want den
Dordrechtchen Bijbel *Num. 7.* bekent dat de Joden
dat hielden booz haeren Afgodt, ende Augustinus van
ghelycken *Lib. 10. de Civit. Dei Cap. 8.* is van het selve
gheboelen / als hy seght : Als het dwaelende volck,
daer naer dit koperen serpent, hadde beghinnen te dienen
als eenen Af-godt, de Coningh Ezechias, heeft het, met
grooten lof van godtvruchtigheydt, ghemorfelt.

Maer (ghelyck als boven bewesen is / wy en
houden onse beelden booz gheene Afgoden / ergo
dit breeken / ende wegh-nemen van het serpent / en
doet niet ter saecke : 'Tis ons ghenoggh dat het

Cum postea
populus er-
rans tãquam
idolum cole-
re capisset,
Ezechias rex,
cum magna
pietatis lau-
de, contrivit.

soo menighe jaeren / op de tijden van soo veel
Godtbruchtighe Rechterg/en Continghen / is ghe-
stelt geweest in de heylighe plaetse des Heeren /
gehouden door eenen kostelijcken schat / 't welck
wy segghen / niet te kunnen gheschieden / sonder
dat te bereeren.

Mijn derde bewijs trecke ick uyt de verclaringe/
de welcke den H. Augustinus aengaende dese Schrif-
tuer-plaetg maect *Libro 3. de Trinit. Capite 10.* Daer
hy alsoo spreect : Altemet maectmen eene selve
figuere / ofte beeltenisse om te blijven eenigen tijt /
ghelijck heeft kunnen wesen dat koperen serpent, 't
welck verheben is geweest in de woestijne. Maer
om dieswil dat dese dinghen wel bekennt zijn aen
de menschen / want sy zijn ghemaect bande men-
schen / sy moghen wel achtervolght worden met eere, als
dinghen de welcke Religieus zijn, ofte de Religie raecken,
Maer sy en kunnen gheene verwonderinghe ver-
oorzaecken / als of sy wonderlijcke dinghen wae-
ren.

Aliquando
ad hoc fit ea-
dem species,
vel aliquan-
tulum man-
sura, sicut
potuit serpens
ille aeneus,
exaltatus in
cremo, &c.
Sed quia haec
hominibus
nota sunt,
quia per ho-
mines fiunt,
honorem tan-
quam Reli-
giosa possunt
habere stu-
porum tan-
quam mira-
non possunt.

Daer seght immers Augustinus opentlijck / dat
men het koperen serpent mocht achterholghen met
eene Religieuse eere, ofte dat men mocht eeren als ee-
ne saecke / die de Religie aengaet. Ergo met meerde-
re eere als men ghemeenlijck bewijst aen enkele
menschen. Nu sal alle redelijck mensch my moe-
ten toestemmen dat het sekerder is / sich te houde
aen de Schriftuer / soo Augustinus verklaert / om dat
hy naerder is gheweest aen de tijden van de Apo-
stelen / ende meer verlicht in de Schriftuere / als
aen de nyt-legginghe van Partye, Ergo houdende
my aen Schriftuer soo sy van Augustinus verklaert
wort / soo segghe ick / dat men het koperen serpent of-
te metter daer Religieuse eere bewesen heeft / ofte
ten minsten dat men heeft moghen doen.

Nu hoorder / Christus selve die seyt / dat het ko-
peren serpent, sijn af-beeldinghe ofte ghelijckenisse
is gheweest / als hy soude hanghen aen het kruys /
de H. Outbaeders hy kans van alle eenwen /
noement van ghelijcken een beeldt / ofte figuere
van

van de Beelden, ende Beelden-dienst. 91
van het kruys Christi, ende Joannes Calvijn en
ontkennet niet/ Ergo indie men den gekrup-
sten Christum, ofte sijn cruys, heeft ge-eert/ ofte
Religieuselijck moghen eeren onder de ghe-
daente van een serpent ghestelt op eenen
staeck/ veel meer salmen dat moghen doen/
onder de ghedaente van eenen mensch han-
ghende aen het kruys / aenghesien dat dese
ghedaente meer ghelijck-fozmigh is aen den
persoon/als het koperen serpent is geweest.
Veel meer salmen dese ghedaente moghen
opsluyten, ende bewaeren, ende voorstellen aen de
ghemeynte, ende houden booz eenen kostelijken
schat, ende stellen in de Kercken tot eene eeu-
wighe ghedachtenisse / als het koperen ser-
pent. Laet ons nu sien wat dies aengaende
ghedaen heeft de eerste / ende rechtsinnighe
kercke van de eerste 400. jaeren.

§. II.

Wordt bewesen dat de Christenen van de
eerste 400. jaeren, dat is vande rechtsinni-
ghe Kercke, het teecken des Kruys hebbē
ghe-eert.

T Is seker/ende ghewis dat de eerste/en-
de oude Christenen deurgaens/ende booz
alle wercken haer plochten te teekenen met
het teecken des kruys / op haere boozhoof-
den/bozzen/hupsen/ ende dat te ghebruyckē
tot de booz-naemste kerckelijcke diensten.
Ick sal eenighe Out-baeters/ in't booz-by-
gaen hter booz-stellen / de welke van dese
loffelijcke ghewoonte ghewach maecten in
haere schriften / ende daer upt beslupten dat
sy dit Teecken hebben ghe-eert. Booz eerst
dan

Tertul-

Tertullianus. Anno 230.

Libro de Coronâ militis Capite 3.

a Ad omnem progressum, atque promotum, ad omnem aditum, & exitum, ac vestitum, & calcatum, ad lavacra, ad mensas, ad cubilia, ad sedilia, quæcunque nos conversatio exercet, frontem Crucis signaculo, terminus.

b Ecce hic Christianus dicebatur, & signo Christi signabatur in fronte.

a Wy teekent ons boozhoofc met het teekken des kruys / booz alle boozt-ganck / ende roeringhe / booz alle uyt-ganck / ende inganck / booz het kleeden / booz het wasschen / booz den eten / booz het slaepen / booz het sitten / ende ten lesten booz al wat wy doen.

Origenes Anno 230.

Homiliâ 2. in Psalmum 38.

b Stet desen wiert Christen ghenoeit / ende hy wiert op het booz-hoofc gheteekent met het teekken van Christus.

Lactantius Firmianus Anno 290.

Libro 4. Institutionum divinarum. Capite 27.

c Nunc satis est huius signi potentia, quantum valeat, exponere. Quanto terrore sit demonibus hoc signum, sciet, qui viderit, quatenus adjurati per Christum, de corporibus, quæ obsederint, fugiant. Nam sicut ipse, cum inter homines ageret, universos demones verbo fugabat, ita nunc sectatores ejus, eisdem spiritibus inquinatos, de hominibus, & nomine Magistri sui, & passionis signo excludunt. Cujus rei non difficilis est probatio: Nam cum diis suis immolant, si assistat

c Du kan men ghenoech uyt-legghen de kracht van dit teekken / hoe veel dat het vermogh. Hoe seer dat de dupbelen booz dit teekken schroomen / kan hy weten / die altemet heeft ghesien hoe sy / bestwozen zijnde dooz Christum, bluchten uyt de lichaemen / die sy besaeren. Want ghelijck hy selbe / als hy noch was onder de menschen / alle de dupbelen met een woordt heeft verjaeght / alsoo oock syne naerbolghers verjaeghen uyt de menschen die onsupbere gheesten dooz den naem van haeren meester / ende dooz het teekken van syne passie. Dese saecke en is niet moepelijck om te bewysen: Want als sy offerhande doen aen haere Goden / ende dat ter pemandt teghenwoordigh is / die het boozhoofc gheteekent heeft / sy en kunnen gheen sacrificie doen / ende de waer leggher

cu

van de Beelden, ende Beelden-dienst. 93
 en kan gheene antwoorde gheben. Ende
 dit is dickwils de voornaemste oorzaecke ge-
 weest / waerom dat de Continghen / de
 rechtveerdigheyt hebben verbolght. Want
 alffer sommighe van haere dienaren / die
 Christenen waeren / by haere heeren waeren
 in't sacrificie / als sy haere booz-hoofden
 met dit teecken / hadden gheterkent / s'heb-
 ben haere goden verjaeght / soo dat sy de toe-
 kommende dinghen / upt het bespien van
 het inghewant der gheslaeghene beesten /
 uit en kosten boozsegghen.

Den H. Cyrillus Hierosolym. Anno 365.

Catechesi 13.

d En laet ons niet beschaemt wesen den
 ghekrupsten te belijden / maer laet ons met
 betrouwen / op ons booz-hoofst met de bin-
 gheren dzucken het tecken des kruys. En-
 de dat men het kruys maecke in alle andere
 dinghen / in het eten / dzincken / upt-gaen /
 ingaen / booz den slaep / in't ligghen / in't
 gaen / in't rusten.

Den H. Athanasius Anno 340.

In vita S. Anthony.

e De duybelen plegghen haer upt te geben
 booz Enghelen Godis / de welke soo ghy
 sult ghewaer worden / waepent soo u lie-
 den selbe / als uwe hupsen / met het teec-
 ken des kruys / ende terstondt sullen sy
 verdwijnen.

aliquis signatam
 frontem gerens, sa-
 cra nullo modo litat.
 Nec responsa potest
 consultus reddere
 vates, Et, hec sepe cau-
 sa praecipua iustitiam
 persequendi, regibus
 fuit. Cum enim qui-
 dam ministrorum
 nostri, sacrificantibus
 Dominis assisterent,
 imposito frontibus
 signo, Deos illorum
 fugaverunt, ne posset
 in visceribus hostiarum
 futura depingero.

d Non pudeat nos
 Crucifixum confite-
 ri, sed in fronte con-
 fidenter, signaculum
 crucis imprimatur,
 Et in alijs omnibus
 crux fiat; in panibus
 comedendis, in pocu-
 lis bibendis, in
 egressu, & ingressu
 ante somnum, recu-
 bendo, & surgendo,
 eundo, & quiescendo.

e Sdient daemones
 Angelos Dei se fin-
 gere, quos cum vide-
 ritis, tam vos, quam
 domos vestras crucis
 armate signaculo, &
 confestim solventur
 in nihilum.

Den

Den H. Basilius Anno 370.

Homilia 19. in Gordium Martyrem.

Hæc locutus, ubi se crucis figurâ circūscripsisset, procedebat ad plagam, nihil immutato colore, neq; quidquā alteratâ faciei alacritate.

Als den Martelaer Gordius, dit gheseyt hadde / heeft sich gheteekent met de figure des kruys / ende soo gtnck hy henen naer de doot / noch veranderende van couleur / noch van aensicht.

Den H. Gregorius Nazianzenus. Anno 370.

Homilia 1. in Iulianum ante medium.

Ad crucem, vetusque remedium confugit, hocque se, adversus terrores con-
signat, &c. Valuit signaculum, cedunt demones, pelluntur timores.

Julianus ghekomen zijnde in eenen Afgodischen tempel / in den welke dubbelschen spoogh was / ende groutwelyck gherucht / heeft sijne toeblycht ghenomen tot sijn oudt remedie / te weten / het kruys / met het welck hy sich heeft gheteekent teghen den schyck / &c. Het teeken heeft kracht ghehadt / de dubbelen wijcken / de vzeese woedt ber-
dzen.

Sozomenus. Anno 420.

Libro 5. Ecclesiastica Historia Capite. 2.

Julianus seipsum signo crucis con-
navit, quo facto, spectra è vestigio eva-
nerunt.

Julianus heeft sich geteekent met het teeken des kruys / ende op den selven stont is al den dubbelschen spoogh berdwonen.

Den H. Epiphanius. Anno 370.

Heresi 30.

Accepto vase aquæ coram omnibus, magnâ voce crucis signaculum proprio suo digito vasi imposuit, & invocato nomine Jesu, dissoluta sunt incantamēta.

Josephus, die van Joodsch Christen ghe-
worden was / heeft booz al het volck / een-
bat met waeter ghenomen / ende overlupt
met sijnen eyghen vingher daer ober ghe-
maeckt het teeken des kruys / ende aen-
gheroe-

van de Beelden, ende Beelden-dienst. 95
gheroepen hebbende den naem Jesus sijn alle
tooberijen verdriven.

Den H. Hieronymus. Anno 390.

In vitâ Hilarionis.

Hilarion heeft sijn boozhoofd gheteekent
met een kruys / ende met sulck een helmet
ghewaepent zijnde / ende met soo een bozst-
barnas omringhelt liggende / bocht hy die
te kloeker teghen den duyvel.

Crucem signavit
in fronte, talique
armatus casside, &
loricâ fidei circum-
datus jacens, fortius
præliabatur.

Den selven.

Epistola 8. ad Demetriadem.

Slypt de kamer van uwt' ghemoet / ende
waepent dicketwils u boozhoofd met het teek-
ken des kruys / op dat den duyvel in u ghee-
ne plaetse en vinde.

Claudas cubiculum
pectoris, & æbro,
signaculo crucis mu-
nias frontem tuam,
ne exterminator Æ-
gypti in te locum re-
periat.

Den selven.

In Caput 9. Ezechielis.

Het kruys wordt dicketwils upt-gedrukt /
ende met de handt-gheteekent op de booz-
hoofden der Christenen.

Crucis habet si-
militudinem, quæ in
Christianorum fron-
tibus pingitur, & fre-
quenti manus in-
scriptione signatur.

Den H. Ioannes Chrysostramus. Anno 398.

Homiliâ quod Christus sit Deus.

Het kruys is doozluchtigher gheworden
als de kroonen van keysers / ende Conin-
ghen: Want het hoost en wordt soo seer niet
berciert met de koninklycke kroone / als
met het kruys / het welck alle eere weert-
digh is. Ende booz het welck te bozen alle
eenen schroom hadden / de figuren daer van
wordt grootelyck ghesocht / ende wordt
doek

Crux diademati-
bus, & coronis cla-
rius factum est, neq;
enim sic regiâ coronâ
ornatur caput, ut
cruce, quæ omni cul-
tu dignior: Et quam
omnes prius abhor-
rebant, ejus figuram
tantopere quarunt,
atque adeo ubique

ea invenitur, apud Principes, apud subditos apud mulieres, apud viros, apud virgines, apud nuptas, apud servos, apud liberos: subinde eam omnes se signant, inscribendo in nobilissimum membrum nostrum, in fronte enim nostram, quasi in columna, quotidie figuratur: sic in sacra mensa sic in Sacerdotum ordinationibus, sic iterum cum corpore Christi in mysticis canis fulget.

Quando Cruce te signas, universam tecum crucis causam verte; & iram, ac reliquarum passionum incendia extingue: Quando te cruce signas, magnam tuam frontem arma fiducia, libertate animum munias.

Crucis signo in fronte hodie tanquam in poste signandus es, omnesque Christiani signantur

Quid est, quod omnes noverunt, signum Christi, nisi crux Christi? quod signum nisi adhibeatur, sive frontibus credentium,

oock ober al ghebonden / by de Princen / by de onderfaeten / by de vrouwen / by de mans / by de maeghden / by de ghetrouwde / by de slaebē / by de vyde. En allegaer teeckent haer onderruffchen daer mede / dzukende dat op ons edelste lidtmaet / want het wordt daeghelijck af-ghebeelt op ons voozhoofst / als op eenen pflaer. Alsoo schijnt het oock npr / op de H. Tafel / alsoo in de ordeninghe der Priesteren / alsoo in het verborghen abondtmael / met het lichaem Christi.

Den selven.

Homilia 55. in Mattheum.

Als ghy u teeckent met 't krups / oberleght met u selven alle de oorzackken van 't krups / ende bluscht den brandt van de gramschap / ende andere quaede gheneghelijckheden: Als ghy u teeckent met 't krups / waepent u voozhoofst met groot betrouwen / ende versterckt u herte met vryhepdt.

Den H. Augustinus. Anno 420.

Tractatu 3. in Ioannem initio.

Ghy moet heden op u voozhoofst / als op een zyd-post gheteekent worden / met het teekenen des krups / met het welck alle Chyristenen worden gheteekent.

Den selven.

Tractatu 118. in Ioannem in fine.

Wat is het teekenen Christi, 't welck aen alle menschen bekend is / anders als het krups Christi? Welck teekenen / ten sp dat het ghebruyckt worde / ofte op de voozhoofden bande

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 97
vande gheloochighe / ofte ober het waeter/
dooz het welck sy herborzen worden / ofte o-
ber de olte met de welcke sy gesalft worden/
ofte ober het sacrificie / met het welck sy ge-
boedt worden / niet van dit al / en wordt
wettelijck volbracht.

sive ipsi aqua quâ
regenerantur, sive o-
leo quo chrisinate
unguntur, sive sacri-
ficio, quo aluntur,
nihil eorum rite per-
ficitur.

Den selven.

In Psalmum 141. propè medium.

Soo verre ist van daer / dat ick my soude
schaemen van 't kruys / dat ick het kruys
Christi niet en hebbe op eene verborzen plaet-
se / maer dat draeghe op het vooz-hoofst.

Usque adeo de
cruce non erubesco,
ut non in occulto
loco habeam crucem
Christi, sed in fronte
portem.

Paulus Orosius Anno 425.

Libro 7. Historia.

Theodosius den Keyser / sich waepenende
met het teecken des kruys / heeft teecken
ghegheben tot het ghebecht / ende sich ghe-
sieldt in het midden vanden slag / seker we-
sende vande victorie / al-waert saecken dat
hem niemant ghebolght en hadde.

Signo crucis se
muniens, signū præ-
lio dedit, ac se in bel-
lum, etiamsi nemo
sequeretur, victor fu-
turus immisit.

Den H. Cyrillus Alexandrinus Anno 430.

Libro 6. contra Iulianum ante medium.

De Christenen draeghen sorghe dat sy
haere hupsen / ende vooz-hoofden teekenen/
met het teecken van het kostelijck kruys.

Quibus cura est
& domus, & frontes
signo pretiosæ crucis
signare.

Ⓞ

Besluit.

Besluyt.

Ick en weet niet / wat dat ick hier eerst sal be-
 monderen / ofte de vermetelijckheydt van Partye,
 ofte wel haere verblintheydt. Ick segghe dat het
 eene groote vermetelijckheydt is / eene gewoon-
 te (ghelijck ick nu bewisen hebbe van sich te teec-
 kenen met het teecken des Krups) eene gewoon-
 te / segghe ick / de welke op alle eenwen / en tij-
 den / in den Oosten / en Westen / Noorden / en Zuy-
 den / by alle Christenen (soo de voornoemde H. H.
 Out-baeders eenpaerlijck gherupghen) is in 't
 ghehuyck gheweest / te verwerpen / ende af te
 schaffen : eene gewoonte die van alle H. H. recht-
 sijnighe Out-baeders soo Griekische als Latijn-
 sche / Africaenen / Italiaenen / Spaignaerden /
 &c. vooz goet wordt ghehouden / ende aenghepre-
 sen / te houden vooz ongherijmt / ende upt te schel-
 den als supersticie. Dit is puer / ghelijckmen ge-
 meynlijck seyt in 't latijn / contra torrentem, met ge-
 welt willen op swemmen teghen den vollen / en-
 de teghen-worstelende stroom van eene snelle ri-
 viere ; oversulckx ghelijck jemandt die dit soude
 willen up-boeren / sonder aen te sien de erbaren-
 ste swimmers die hem dit ontraeden / met recht
 plichtigh soude wesen van groote vermetelheyt /
 alsoo / segghe ick / dat het in dit stuck mede gaet
 met onse Partye. Voeh niet minder en dunckt mi
 te wesen haere verblintheyt : want niet tegenstaen-
 de / dat sy soo openbaere gherupgenissen heeft na
 de alder-outste / ende tresselijckste Baeders van de
 oprechte Kercke / dat de dupbelen vooz het maec-
 ken van het teecken des Krups zijn versaecht ge-
 weest / gelijk als Lactantius, Athanasius, Gregorius
 Nazianzenus, Sozomenus, ende Hieronymus gherup-
 ghen? Dat de af-goden daer deur zijn stom ghe-
 worden / ghelijck als Lactantius seyt : Dat de
 Martelaers daer deur zijn verstercht gheweest /
 ghelijck

ghelijck den H. Basilius ghetuyghet: Dat de Coorberhen daer deur sijn verdzeven gewest / gelijck als Epiphanius seyt: Dat de passien des ghemoets daer deur konnen ghebroken worden / gelijck als Chrysofomus leert: Dat noch den Doop / noch de salbinghe / noch de ordeninghe der Priesteren / noch het sacrificie / sonder dit / niet wettelijck en konnen volbracht worden / gelijck als Augustinus, ende Chrysofomus, segghen: soo ist nochtans dat Partye, de ooghen niet en wilt open doen / om te sien datmen dit teecken magh eeren.

Te segghen dat alle dese boozgaende verhaelen fabels sijn / dat is soo veel ges. pt. / als dat de trefelijckste Baeders vande recht sinninghe Kercke bedrieghers sijn. Te segghen dat sy waerachtigh sijn / dat is soo veel als toe-stemmen / datmen het teecken des Krups magh eeren / want gelijck het wijcken van eenen minderen persoon / aen eenen die meerder is van conditie / is hem eere bewijfen / alsoo is het bluchten der dupbelen booz het teecken des Krups niet anders als eene eerbiedighe dzeese; gelijck het swijghen van een kindt / in de teghentwoozdigheyt van sijne ouders / is aen haer eerbiedinghe dzaeghen / alsoo is het stom worden vande af-goden in het aensien van het teecken des Krups / niet anders als dat eere bewijfen; gelijck het stellen van eenen persoon op de verhebenste / ende hooghste plaetse / is hem ver-eeren / alsoo het upt drucken van het teecken des Krups op de booz-hoofden der Christenen ('t welck het edelste lidt-maet is / soo als Chrysofomus seyt) is het Krups ver-eeren; gelijck iemandt toe te schryven dat niet sonder hem wettelijck en kan gheschieden / is hem eere aendoen / alsoo / te seggen / dat sonder het teecken des Krups / noch doop / noch salbinghe / noch ordeninghe der Priesteren / noch sacrificie / wettelijck volbracht en kan worden / streckt sonder twyffel tot groote eere / ende lof van het teecken des Krups. Maer alle dese boozgaende dinghen worden waerachtelijck ghesepdt /

sept/ ende berhaelt bande outste / ende treffelijckste Daders bande rechtsinnighe Kercke: Ergo volgheng het gheboelen van alle eentwen / die Parcy selve bekenet oprecht gheweest te zijn / maghmen het reecken des Kruys wel die eere toedraghen / de welke de rechtsinnighe Kercke naemelijck bande eerste eentwen/ aen dat heeft bewesen.

§. 3.

wordt bewesen dat de rechtsinnighe Kercke aen de beelden, ofte figueren des Kruys eere heeft bewesen.

Tertullianus Anno 230.

In Apologetico Capite 16.

Crucis Religiosi.

Seght dat de Christenen van sijnen tijdt / ghe-noemt werden bande Heydenen/ Religieusen van 't Kruys, dat is / dat sy het Kruys Religiense eerbiedinghe toe-droeghen / ofte Religienselijck daer toe gheaffectioneert waeren / het welck Tertullianus (daer hy nochtang andere valsche opwoydinghen wederlept) niet en loochent / ende oversulckx dooz sijn stil-swijghen stemt hy toe dat het soo was/ ghelijck de Heydenen seuden.

Lactantius Anno 290.

In Carminede Passione.

Quisquis
ades, medij-
que subis in
limina templi
fiste parum,
insontemq;
ruo pro cri-
mine passum
Respice me,
me conde
animo, me in
pectore ser-

Wie ghy zyt/ die hier komt in het midden bande Kercke/ staet een weynigh stille/ ende siet my aen/ den onnooselen die vooz utwe sonden gheleden heeft / verberght my in u gheinoet / betwaert my in u herte. Besiet my van het hoofst tot de boeten: Siet mijn hant stijf van bloedt / ende onder het hant mijnen bloetighen halz / ende het hoofst met breede doornen dooz-hackelt / siet mijne

vande Beelden, ende Beelden-dienst. 101
mijne toe-ghesloten / ende toe-ghedauwen
ooghen / mijne bedroefde wanghen / ende
mijne drooghe / ende met galle ghelaefde
tonghe / siet mijn aensicht met de doot-ber-
we oertrocken / siet mijne handen ghenae-
ghelt / ende upt-ghetrocken ermen / ende ee-
ne groote woude in mijne zijde / ende het
bloedigh nat dat daer upt vloeydt / siet mijne
doozboorde voeten / ende bloedighe lidmae-
ten : Bugght uwe knien / ende aenbidt het
eerweerdigh hout van het Kruys.

Den H. Athanasius Anno 340.

De Passione Domini.

a Is het niet weerdigher het Kruys lieber
t'aenbidden / als te winnen de gracie bande
soden / ende bande wereldt?

Den selven.

Questione 39. ad Antiochum.

b 'T is klaer dat het Kruys van ons / die
gheloovighe sijn / wort aenbeden / ende met
kussen ghe-eert om Christus wile / die daer
aen-gheslanghen heeft.

Den H. Ambrosius Anno 374.

Oratione de obitu Theodosij.

c Helena heeft wisselijck ghedaen / als sy
het Cruys heeft verheven / ende ghestelt op
het hooft bande Coninghen / op dat het
Cruys Christi, in de Coninghen / worde aen-
beden / dat en is gheene bertelheyt / maer
godbezuchtigheyt / als men 't toedzaeght aen
de heylighe verlossinghe.

G 3

Den

va. Vertice ad usq; pe-
des me lustra, & aspi-
ce crines Sanguine
concretos, & languin-
olenta sub ipsis
Colla comis spinisq;
caput crudelibus
haustum, compressos
speculare oculos, &
luce carentes, Affli-
ctaque genas, & a-
rentem inspicie lin-
guā, Felle venenatā
& Pallentes funere
vultus, Cerne manus
clavis fixas, tractos-
que lacertos Atque
ingens lateri vulnus,
cerne inde fluorem
Sanguineū, fossosq;
pedes, artusque crue-
tos, flecte genu, lig-
numque crucis vene-
rabile adora.
Numquid dignius
est crucem, potius
adorare, quā Iudæo-
rum, & mundi gra-
tiam lucrifacere?

b Crucem à nobis fi-
delibus adorari, &
exosculando hono-
rari propter Christū,
qui in eā pependit,
manifestum.

c Sapienter Helena
egit, quæ crucem in
capite regum levavit
& locavit, ut Christi
cruis in regibus ado-
retur, non insolentia
illa, sed pietas est,
cum defertur sacræ
redemptioni.

Den H. Hieronymus Anno 390.

Epistolâ 17. ad Marcellam Capite 8.

a Ergone erit illa dies quando nobis liceat speluncam Salvatoris intrare, & crucis lambere signum!

a Sal dien dagh oock eens verschijnen / op den welken wy sullen moghen ingaen inde speloncke des Heeren / ende het teecken des Cruys kussen?

Den selven.

Epistolâ 27. ad Eustochium Capite 3.

b Prostrata ante crucem, quasi pendentem Dominum cerneret, adorabat.

b Paula neder gevallen sijnde booz't Cruys / aenbadt / dat / als oft sy den Heer daer hadde sien aenghanghen.

Den H. Ioannes Chrysoftomus Anno 398.

In Sermone de veneratione Crucis. Tom. 1.

c venit anniversarius dies omni religione colendus, atque illustris sanctorum juniorum qui & ter beatam, vitalemque conservatoris nostri Iesu Christi crucem profert, & ad venerandum proponit. Quia igitur hodiernus dies pretiosæ crucis venerationi constitutus est, huc adeste omnes, eam cum metu, atque desiderio amplectamur. Hodie cæli atque terræ incolæ ingenti lætitiâ afficiuntur, propterea quod illustris, vitalisque crux Christi proponitur, cuius vi dæmones fugantur, morbi profligantur &c.

c Den saerlijckyschen dagh is ons verschenen / die met alle Godts-dienstigheyt maet gebiert worden / ende die doozluchtigh is dooz't V. Vasten / op weleken dagh het alder salighste / ende lebendigh - maeckende Cruys onses Salighmaeckers Iesu Christi wort te boozschijne gebzacht / ende boozghestelt om ghe-eert te worden. Om dies wil dan dat den regentwoordige tijt toegeschickt is tot het eeren van het costelijck Cruys / comt hier allegaet / ende laet ons dat met breefe / ende eerbiedinge omhelsen. Van daech sijn de inwoonderen vanden Hemel / ende aerde grootelijck verblijdt / om dies wil dat het doozluchtigh / ende lebendigh-maekende Cruys Christi wort boozghestelt / dooz het welck de dupbelen versaecht worden / de siekten verdruben &c.

Den

Den selven.

Ibidem.

a Wy aenbidden het kostelijck/ende leuen-
digh-waerkende Crups / ende wy houden
dat vooz eenen schat van grooter werden.

a Ejus pretiosam,
atque vitalem cru-
cem adoramus, &
pro thesauro magni
pretii tenemus.

Den H. Augustinus Anno 420.

Tractatu 36. in Ioannem ante medium.

b Daer en was eertijts niet ouerdrage-
lijcker vooz't lichaem/ als't Crups/ daer en
is nu op het doozhoof niet heerlijcker. Wat
mepnt ghy dat hy bewaert vooz sijne ghe-
trouwe dienaren/ de welke sulck eene eere
heeft aenggebaen aen het instrument van
sijne doot? Somma / het Crups en is hy
de Romeynen gheene straffe meer vooz de
misdaedighe / want nae dat het Crups des
Heeren is ghe-eert gheweest / men heeft ghe-
mepnt dat den misdaedighen ghe-eert wiert/
soo wanneer dat hy ghekrupst wiert.

b Nihil erat tunc in
carne in tolerabilius,
nihil est nunc in
fronte gloriosius.
Quid seruat fide-
li suo, qui talem hono-
rem dedit supplicio
suo? Denique modo
in poenis reorum non
est apud Romanos,
ubi enim crux Domi-
ni honorata est, pu-
tatum est quod &
reus honoraretur, si
crucifigeretur.

Den selven.

In Psalmum 36. ante medium.

c Daer hy de Oude misdaedigen wterden
ghekrupst/ daer en wordt nu niemant ge-
krupst. Het Crups is ghe-eert / ende 't is ge-
epndicht. 't is ghe-epndicht in de straffe/
ende het blijft in verheerlijckheyt. Van de
plaetse der straffen / is het gheraecht op de
vooz-hoofden der Kepsere: Die sulck eene
eere heeft gegheuen aen het instrument van
sijne pijnen/ wat sal hy bewaeren vooz sijne
gheloobighe?

c cum sub antiquis
scelerati crucifige-
rentur, modo nullus
crucifigitur. Hono-
rata est, & finita est.
finita est in poena,
manet in gloria. A
locis suppliciorum,
fecit transitum ad
frontes Imperatorū.
Qui tantum honorē
dedit poenis suis, quid
seruat fidelibus suis?

§ 4

Den

Den selven, oft een Autheur die op den selven tijdt, of daer ontrent heeft gheleest.

Libro 2. de visitatione Infirmorum.

a Habent Christianorum arcana, illius dominicae crucis quasi quoddam venerabile monumentum, quod de crucis ipsius imaginatione crucem cognominant, quod & nos omni veneratione dignissimum fatemur, & ad recordationem Crucifixi nostri veneramus. Adicitur enim super crucem quadam hominis imbi Patientis imago, per quod salutifera Iesu Christi nobis renovatur passio. Hanc complectere humiliter, venerare suppliciter.

b Mox ambitu consecratur condita in passionis loco basilica, quae auratis coruscis laquearibus, & aureis dives altaribus, arcano positum sacrario crucem servat quam Episcopus verbis eius, quotannis cum Pascha dominij agitur, adoranda populo, princeps venerantium ipse, promit.

a De verborghentheden der Christenen/ hebben ghelyck als een eertweerdigh memozael van het Kruys des Heeren / welck memozael sy 't Kruys noemē ter oozsaecke vande af-heeldinghe des Kruys / het welck wy oock bekennen alle eerbiedinghe weerdigh te wesen / ende wy eeren dat tot ghedachtenisse van onsen ghekrupsten. Boben op 't Kruys wordt ghestelt een beelt van een lydende mensch / door het welck ons de memozie verberst wordt van het saeligh liden Iesu Christi. Om-helst dit beelt ootmoedelyck / ende eert het devotelyck.

Den H. Paulinus Anno 420.

Epistola 11. ad Severum.

b Daer wordt eene Kercke gebouwt op de plaerse vande passie / blinkende van bergulde ghewelf-selen / ende rjck van bergulde autaeren; in dese Kercke wordt in eene heylighe heymelike plaerse het Kruys bewaert / het welck den Bisschop van die Stadt / saerlyck / als men den Paesschen des Heeren viert / te voorszijne brenghet / om dat het soude aenbeden worden van 't volck / ende den Bisschop is denersten die het eert.

Den

Den selven.

Ibidem.

a **M'** hebben ten lesten wat gebonden / het
 welck wy aen u sonden senden / tot hepligh-
 maeckinghe van de Kercke / ende tot meer-
 deren seggen van de **H. Reliquien**, te weten /
 een deel van een stukken van 't hout des
Goddelycken Krups / 't welck ons van Je-
 rusalem ghebracht heeft de saelighe Melania,
 door de ghifte van Joannes, den Bisschop van
 die Stadt. Ontfanght dit vooz eene groote
 ghifte / al hoewel het seer weynigh is /
 neemt de ghedachtenisse van de teghentwooz-
 dighe / ende den pandt van de eeuwighe sae-
 lighepdt. Als ghy-lieden u sult in-beelden
 dat ghy dat hout siet / aen het welck onse
 saelighepdt / ende den Heere der **Majesteit** /
 ghehecht wesende / in het midden van het
 beben des werelts / ghehanghen heeft / ver-
 heught u dan / met een beben uws herten.
 Zyt oock ghedachtigh / dat in het aensien
 van dit Krups de steurotsen gebozsten zyn /
 ende naer het exempel van de steen / scheurt
 u-lieden gemoederen met goddelycke byesse.

Sozomenus Anno 420.

Libro 1. Historia Ecclesiastica Capite 8.

b **Den** Keeser Constantinus heeft veele eere
 betwefen aen 't hepligh Krups.

Cælius Sedulius Anno 430.

Libro 5. Carminis Paschalis Capite 13.

Christus de gheweldighe instrumenten
 G 5 vanden

Invenimus quod
 dignè, & ad basilicæ
 sanctificationem yo-
 bis, & ad Sanctorum
 cinerum cumulan-
 dâ benedictionem mit-
 teremus, partem par-
 ticulæ de ligno divi-
 nâ crucis, quod no-
 bis bonum benedicta
 Melania ab Ierusalē,
 munere sancti inde,
 Episcopi Ioannis at-
 tulit. Accipe magnū
 in modico munus,
 sumite monumentū
 præsentis, & pignus
 æternæ salutis. Dum
 videre vos cogitatis
 lignum illud quo sa-
 lus nostra, quo do-
 minus majestatis af-
 fixus, tremente mun-
 do, pependerit, ex-
 ulteris cum tremore
 Recordemur & pe-
 tras fissas ad hujus
 aspectum crucis, &
 saltem saxorū amu-
 latione, præcordia
 nostra fundamus ti-
 more divino.

Sanctæ cruci plu-
 rimum honoris tri-
 buit.

Violenta savi ro-
 boris instrumenta,

suis membris illu-
 strans, poenam ho-
 nore vestivit, suppli-
 cium salute dicavit.
 Ipsaque pius in se
 tormenta sanctificas,
 signum damnationi
 propositum, fecit
 beatitudine conse-
 cratum. Ut hic nullus
 animo peregrinetur
 ignaro; crucis speciē
 causam venerationis
 ostendere, quae Do-
 minum meruit ado-
 randa portare, per
 quatuor eam plagas
 orbis extendi, pru-
 denti debet quisque
 ratione colligere.

vanden wydeden boom / dooz sijne lidmae-
 ten doozluchtygh maeckende / heeft de pijn
 met eere bekleet / ende de doode- straffe ghe-
 heplight met saelighepdt. Ende de tozmen-
 ten / in sich selven / heplighende / heeft dat
 teecken met saelighepdt begaest / 't welck te
 bozen verdoemt was. Doch op dat hier nie-
 mant en dwaele; soo moet een jehghelyck
 weten / dat de ghebaente van 't krus (de
 welcke haer upt- streckt tot de vier deelen
 des werelts) oozsaecke toont van eerbie-
 dinghe / aenghesten dat het veroient heeft
 den Heere te draeghen / ende ober- ulckig
 weerdigh is aenbeden te worden.

Den H. Leo. Anno 440.

Epistolâ 72. ad Iuvenalem.

Particulam Domi-
 nicæ crucis veneran-
 ter accipi.

Ick hebbe het stuycken van het krus
 des Heeren / met eerbiedinghe ontfanghen.

Den selven.

Sermone 8. de Passione.

Signum salutis a-
 dorandum regnis
 omnibus inferebat.

Als Christus het krus droegh op sijne
 schouderen / dan droegh yp het teecken der
 saelighepdt / het welck in alle rijcken sonde-
 inghebracht worden / om aenbeden te wor-
 den.

§. IV.

§. IV.

Over-een-kominghe vande volghende eeuwen, (aengaende het eeren des Cruys) met de voorgaende.

Den H. Gregorius Turonensis Anno 596.

Libro de gloria Martyrum capite 5.

Het krus des Heeren / 't welck vande Keyserinne Helena te Jerusalem is ghebonden gheweest / wordt 's Woensdaeghs / ende 's Dydaeghs aenbeden. ^a

^a *Crux Dominica, quæ ab Helenâ Augusta reperta est Hierosolymis, quartâ & sextâ feriâ adoratur.*

Evagrius Anno 596.

Libro 4. Historia Ecclesiastica capite 25.

^b Het lebendig-makende hout des krusps wordt te boozschijn ghebracht / op dat alle de nae-bueren daer souden kunnen saemen komen / ende deelachtigh worden van de saelighepdt daer upt boozt-komende. Ende als ons nu toe-ghelaeten was het cerweddig krusps te aenbidden / ende t'omhel(en). **Et.**

^b *Vitale crucis lignum profert, ut omnes vicini, ibi in unum convenire possent, & salutis inde promanantis participes fierent. Postquam vero data nobis fuit potestas honoratam crucem adorandi, amplexandique &c.*

Rusticus Diaconus Anno 630.

Disputat. contra Acephalos.

^c Wy aenbidden allegaer het krusps / ende daer dooz / dien / wiens krusps het is.

^c *Adoramus omnes crucem, & per ipsam, illum cujus crux est.*

Den

Den selven.

Ibidem.

Nec non & clavos,
quibus cōfixus est, &
lignum venerabilis
crucis omnis per totū
mundum Ecclesia,
absque ullā contra-
dictione, adorat.

De gantsche Kercke / de heele werelt
deur / aenbidt / sonder eenigh teghen-
sprecken de naeghelen met de welcke Christus gehecht
is gheveest / ende 't hout van 't eerweerdigh
Kruys.

Den Eerweerdighen Beda Anno 700.

In Leone II. Ætate Sextâ.

Ex tempore illo,
annis omnibus I, in
basilicâ Salvatoris,
quæ appellatur con-
stantiniana, die exal-
tationis ejus ab om-
ni osculatur, atque a-
doratur populo.

Van dien tijdt af / wordt alle jaeren / in de
Kercke van S. Salvator, op den dagh vande
berheffinghe / het Kruys / van het volck ge-
kust / ende aenbeden.

Den H. Ioannes Damascenus. Anno 731.

Libro 4. De fide orthodoxâ Capite 17. initio.

Imaginem transfi-
xionis Christi viden-
tes, in Salvatoris Pas-
sionis memoriam re-
dimus, & prociden-
tes adoramus, non
materiam, sed ima-
gine representatum.

Als wy het beelde sien van het lijden
Christi, wy komen tot de ghedachtenisse van
sijne passie / ende neder-ballende aenbidden
wy / niet de materie / maer dien / den wel-
ken / dooz 't beelt / verthoont wordt.

Den H. Nicephorus Constantinop.

Anno 800.

Dialogo de Imaginibus.

Crux, ex quacum-
que materiâ fiat, ha-
bet commune no-
men, cum verâ cru-
ce, sicut honorem,
& venerationem.

Het Kruys / van wat materie dat het
ghemaecht wordt / ghelijck het den selven
naeme heeft met het waerachtigh Kruys /
alsoo heeft oock de selve eere / ende eerbie-
dinghe.

Rabanus.

Rabanus Anno 835.

Libro 2. de Instit. Clericor : Capite 37.

Op den goeden Vrijdagh wordt het beelt
des Krups ghegroet vanden Bisschop / de
Clergie / ende van al het volck.

Die Parasceves à
Pontifice, & à Clero,
& ab omni populo
species Sanctæ cru-
cis salutatur.

Besluyt.

Hoe passen nu dese voozghemelde ghe-
woonten / ende leeringhen van het eeren
des Krups / op de woorden van Beza in Colloq.
Monpelg. daer hy opentlijck heeft gheseyt:
Ick bekenne dat ick uytter herten versaecke het
beelt vanden ghekruyften? ende van David Pa-
ræus in Cap. 1. ad Rom. dub. 18. Het zijn allegaer Af-
godisten de welcke het beelt van den ghekruyften
Christus, in de Kercken om hem te verbeelden,
voortsaen. Wie heeft hier nu ghedwaelt; of-
te onse Partije / die de crucifixen versaeckt /
ende booz af-godisten hout de ghene / diese
stellen in de Kercken / ofte wel de heele Kerc-
ke Christi van alle eentwen / die dat Krups
heeft ghe-eert / ende goet gebonden datmen
't soude stellen in de Kercken?

Fateor, me ex ani-
mo crucifixi imagi-
nem detestari.

Idololatraz sunt om-
nes illi; qui imaginẽ
Christi Crucifixi in
templis, ad represen-
tandum Christum
tuentur.

Partye en magh niet segghen / dat de Kerc-
ke vande eerste vier-hondert jaeren hier in
ghedwaelt heeft / want sy hout die alleen /
booz de recht-sinnige / ende oprechte Kercke;
sy en magh oock niet segghen / dat de vol-
ghende Kercke hier in gedwaelt heeft / want
dese komt / in dit stuck / ober een met de recht-
sinnighe Kercke vande eerste vier-hondert
jaeren : Ergo soo moet het nootsakelijck
volghen dat Partye dwaelt / als sy de Cruet-
fixen versaeckt, ende booz af-godisten hout /
niet alleen die het Krups eeren / maer oock
selve die / de welcke het stellen in de Kercken.

HET